

ÚVODNÍK

Ochrana životního prostředí včera, dnes... a zítra?

Redakce *Právníka* se rozhodla zahájit stý šedesátý třetí ročník časopisu zvláštním číslem věnovaným aktuálním právním otázkám spojeným s ochranou životního prostředí. Podnětem je půlstoletí od vzniku hnutí Brontosaurus, jehož počátky spadají do začátku roku 1974. Tehdy vyšlo 16. ledna třetí číslo týdeníku *Mladý svět*, kde čerstvý absolvent elektrotechnické fakulty ČVUT v Praze Josef Velek (1939–1990) vyhlásil zahájení Akce Brontosaurus v rámci roku ochrany přírody.

Rok 1974 byl jako rok ochrany přírody vyhlášen na konferenci uspořádané Organizací spojených národů ve dnech 5.–16. června 1972 ve Stockholmu (*United Nations Conference on the Human Environment*). K jejím závěrům se přihlásilo i tehdejší Československo, byť se konference samotné nezúčastnilo (obdobně jako většina tzv. socialistických států). Již v té době obcházel Jiří Jiránek, lesník v revíru mezi východočeskými obcemi Borek a Vysoké nad Labem, pardubické střední školy a šířil mezi studenty environmentální osvětu. Jeho bratr Vladimír Jiránek poté zpopularizoval hnutí kresbou s nápisem *Brontosaurus to nepřežil, protože přerostl své možnosti*. Odtud vznikl impuls, který uspěl díky příznivým okolnostem a širší podpoře, kdy je třeba připomenout i aktivity Ústavu krajinné ekologie ČSAV (založeného v roce 1971), jehož základní organizace Svazu socialistické mládeže, jak zmíněné číslo *Mladého světa* uvádí, iniciovala vyhlášení roku 1974 za Rok ochrany a tvorby životního prostředí. Je namístě připomenout, že ani vydavatel *Právníka* nezůstal stranou a že se jeho vědecktí pracovníci aktivní v České společnosti pro mezinárodní právo při ČSAV významně zapojili do přípravy a průběhu konference o právních otázkách životního prostředí konané 14. března 1973. Dokládá to zpráva, již pro náš časopis napsal Josef Mrázek (1973, CXII, s. 875 a násl.). Akce Brontosaurus získala mediální a politickou podporu, především se však opírala široké zapojení dobrovolníků, zvláště pak mladých lidí. A tak, přestože byla akce původně spojována právě jen s rokem 1974, hnutí se udrželo i po něm – po pěti letech se o něm zmiňuje na stránkách *Právníka* Olga Dobešová (1979, CXVIII, s. 787) – a český Brontosaurus přežil do dnešních dnů.

Cílená péče o krajinu má v našich podmínkách přirozeně delší tradici, datovanou od dob romantismu zvykajícího mimo jiné nezkrtnost a tajemnost přírody. Je známo, že v těch dobách šlo především o iniciativu jednotlivců (Žofínský prales jako první přírodní rezervaci na evropské pevnině zřídil v roce 1838 Jiří František August Buquoy stejně jako Hojnou Vodu, pralesní rezervaci Boubín zřídil v roce 1858 Jan Adolf Schwarzenberg), církví a náboženských společností nebo okrašlovacích spolků. Snaha se zaměřila na ochranu určitých celků s vlastností významných lokalit a jednotlivých přírodních památek. Ač se již v závěru XIX. století intenzivněji zapojoval i stát a objevovaly úvahy o potřebě širěji pojaté ochrany krajinářské nebo klimatické a přestože se v první polovině XX. století v tom směru opakovaně připravovaly zákonné osnovy (počínaje rokem 1908 vlastně i několikrát v každém dalším desetiletí), prvním zákonem, který se stal skutkem, byl zák. č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody. Zákon to byl docela pěkný, hlásil se k ochraně přírody a krajiny a zavazoval stát propojit ochranu s vědeckým průzkumem dění v přírodě a vlivu člověka na ni ve spolupráci s vrcholnými vědeckými institucemi. Skutečnost byla jiná a rok od roku horší. Na konci osmdesátých let byl v mnoha oblastech takový stav ovzduší a vod,

že vedl v stížnostem na státní nečinnost a protestům, které 11. listopadu 1989 přerostly v první významnou mimopražskou demonstraci v Teplicích, kde několik set lidí s rouškami přes ústa a vybavených plynovými maskami volalo „*Chceme čistý vzduch!*“ nebo „*Chceme zdravé děti!*“ Když vzal za své autoritativní režim, došlo i na úseku ochrany životního prostředí k řadě významných změn: k 1. lednu 1990 vzniklo ministerstvo životního prostředí a z jeho iniciativy nový zákon o ochraně přírody a krajiny (zák. č. 114/1992 Sb.). Právo na příznivé životní prostředí i právo na včasné a úplné informace o stavu životního prostředí jsou chráněna naším ústavním řádem; ten také chrání životní prostředí a přírodní bohatství jako obzvláště cenné statky. Od začlenění našeho státu do evropské integrace se stalo životní prostředí oblastí sdílené pravomoci Evropské unie s národním zákonodárstvím. Přes řadu kvalitativních změn je stále co řešit a zdá se, že zvláště klimatické změny představují jednu, nikoli však jedinou z naléhavých výzev.

Zájem českých právníků o propojení přírody a práva se přirozeně nedatuje od počátků posledního půlstoletí. Platí to i o našem časopisu. Už v devátém ročníku *Právnicka* nacházíme příspěvek Vincence Brandla (1834–1901) s úvodní úvahou, kde poznamenává, že „*se namanují jisté poměry, z kterých právní styky mezi přírodou a právem vzházejí.*“ Vychází z mínění, že od narození člověka „*přivádí právo při něm hned svůj vliv k platnosti, vyhražujíc jemu z práv přirozených to, co s úkolem společnosti se srovnává, a vylučujíc z nich to, co by společnosti na újmu bylo.*“ Dodává, „*že s druhé strany obsah práva na velikém díle určen bývá podle požadavků, ku kterým příroda lidi opravňuje a protože může se tvrditi, že příroda a právo více se doplňují než sobě odporují*“ (1870, IX, s. 757).¹

Otázky spojené s ochranou životního prostředí pronikly na stránky *Právnicka* celkem nenápadně před více než čtyřiceti lety, když Jaroslav Zahálka v příspěvku o národních výborech zmínil poradní sbor pro péči o přírodu a životní prostředí při plánovací komisi severočeského krajského národního výboru, kde autor působil (1963, CII, s. 796). Podstatnější je ovšem o něco mladší úvaha vedoucího redaktora *Právnicka* Ivana Bystřiny ve stati *Právo a společnost*, kde poukazuje, že si člověk své okolí přizpůsobuje, aby vyhovovalo jeho potřebám a cílům, a že to společnost dělá stále pronikavěji, leč že výsledek vede k tomu, „*že tato ‚zlidštěná‘ příroda se zároveň stává přírodou ‚nelidskou‘, vytvořenou člověkem a zároveň jemu odcizenou.*“ Dodává, že „*civilizační pohromy, plynoucí z překročení ‚optimální hranice polidštění přírody,‘ hrozí dnes již více než přírodní katastrofy*“ a poukazuje na právní problémy s tím spojené.

Normalizace zbrzdila rozvíjející se diskusi o právu životního prostředí. Po nucené přestávce se na stránky *Právnicka* vrátilo téma těchto právních otázek dobově osvědčeným způsobem: Zdeněk Madar (1929–2007), který jako vědecký pracovník Ústavu státu a práva vykonal poté na poli environmentálního práva ještě mnoho, uveřejnil stať o právní ochraně přírody v SSSR (1973, CXII, s. 167 a násl.). Tím otevřel dveře navazujícím publikacím, jichž bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech v *Právnicku* nemálo. Dnes již běžné adjektivum *environmentální* se v našem časopisu poprvé objevilo v roce 1985 (CXXIV, s. 596). Před čtyřiatřiceti lety se situace a podmínky pro svobodný rozvoj právní vědy podstatně změnily. O právu životního prostředí lze psát bez ohledu na ideologii a nezávisle na ní. Dokazuje to snad i obsah tohoto čísla, na jehož vzniku se významnou měrou podílely vědecké osobnosti činné v Ústavu státu a práva AV ČR. Redakce při této příležitosti srdečně děkuje Haně Müllerové, která se o úspěšné sestavení tohoto čísla významně zasloužila.

¹ Nemylme se však citátem vyznívajícím jako docela pěkné environmentálně pojaté východisko. Moravský zemský archivář Brandl nazval svůj příspěvek Právní postavení ženského pohlaví v Čechách – a kdo má představu o autorově konzervativismu, patrně si domyslí, že by dnešní obháje lidských práv článek mnoho nepotěšil.